

Ždenka Turković

Zavod za vinogradarstvo i vinarstvo

Zagreb

Historijat i utjecaji razvitka sortimenata vinove loze u sjevernoj Hrvatskoj

Do polovine prošlog stoljeća malo se tko kod nas bavio pro-
učavanjem stanja i vrijednosti sortnog sastava vinograda. Uzga-
jale su se nebrojene sorte u mješovitim nasadima.

Prvu pobudu za ampelografska istraživanja u Hrvatskoj dalo
je god. 1847. »Gospodarsko društvo« u Zagrebu, koje je osnovano
god. 1841. Nekoliko godina prije (1835.—1839.) bio je taj složeni
posao u Štajerskoj povjeren F. X. Trummeru, nadvrtlaru uzor-
nog pokušališta u Gracu, koji je svoj zadatak proveo tako dobro,
da se njegovo djelo (1), izdano god. 1847., mora smatrati osnov-
nim. Opisano je točno i savršeno 190 sorata, koje su se tada uz-
gajale u krajevima Slovenije i austrijske Štajerske.

Drugo djelo F. X. Trummera (2) odnosi se na vezu tog pod-
ručja s južnonjemačkim vinogradarskim područjem i dalje preko
Rajne s Francuskom, a baš tim putem rasprostranile su se i, na-
zovimo ih, »nove« sorte prema istoku.

God. 1847., te 1853. i 1854. obilazio je Trummer, na poziv »Go-
spodarskog društva«, i sva naša vinogorja, osim Podunavlja; de-
terminirao je gotovo sve sorte, a domaći vinogradarski stručnjaci
i praktičari, koji su ga pratili, sakupljali su istodobno naše nazive
sorata i ostale podatke u kontaktu s vinogradarima. Na taj na-
čin ustanovljeno je oko 69 različitih sorata, od kojih je 29 bilo u
većoj mjeri rasprostranjeno u vinogorjima.

Poslije putovanja po Hrvatskoj izdao je F. X. Trummer do-
datak (»Nachtrag«) (1) svom prvom djelu. Pojednosti o tom is-
traživanju iznijet će autor ovog članka u posebnoj radnji (4).

Stanje u susjednim slovenskim i južnoaustrijskim vinogorjima,
te u sjevernoj Hrvatskoj, između Drave-Dunava i Save, bilo je po-
lovinom prošlog stoljeća u pogledu sortnog šarenila, ovo:

U susjednim područjima uzgajale su se (oko god. 1845) najviše ove sorte:

Moslavac bij., Belina prava bij., Lipov(č)ina bij., Tantovina bij., Tičnik crni, Klešćec crni, Kauka crna i mnoštvo različitih drugih »starih« sorata.

U sjevernoj Hrvatskoj uzgajale su se u isto doba ove sorte; po redosljedu rasprostranjenosti:

N a j v i š e:

Kadarka crna, Lipov(č)ina bij., Moslavac bij., Ranina rana bij., Zelenika velika zel., Kraljevina (Imbrina) crv., Belina prava bij., Lipov(č)ina crna.

S r e d n j e:

Kavčina crna, Zdenčajka crna, Medenac bij., Crnina debela pitoma, Šiprina bij., Zelenika bij., Dinka crv., Kadarka bij., Dišuća ranina bij., Gak-crnina, Kosovina crna, Topolovina bij.

M a n j e:

Ovčji rep bij., Žutabijel, Crnina krhka, Klešćec zel., Plavec žuti, Urbanka crna, Jankovčica crna.

Od ukupno 69 ustanovljenih sorata. U Srijemu najviše Slankamenka bij., te Mirkovača bij.

Sve su te sorte bile determinirane, klasificirane i prikupljeni lokalni sinonimi.

Zbog bolje predodžbe tadanjeg stanja, navode se i statistički podaci vinograda područja Sjeverne Hrvatske prije i za vrijeme zaraze filoksera, te u prelazno doba obnove na američkim podlogama:

God.	Kat. jut.	ha
1857.	136.300	78.333
1887.	110.570	63.545
1896.	32.724	18.807
1901.	64.153*	36.863
1905.	74.640**	42.892

Po statističkim podacima za god. 1951/52 bilo je:

na domaćoj podlozi	2.906 ha
na američkoj podlozi	24.332 „
izravno rodni hibrida	14.887 „
Ukupno	42.125 ha

Po tome može se također vidjeti kretanje obnove, a tako i hibrida, koji su se kod nas pojavili oko god. 1880., i to najprije kao podloge (na pr. York-Madeira, Jaquez), a kasnije, oko god.

*) Od toga: na domaćoj podlozi 39.237 kat. jut.
na američkoj „ 24.916 „ „

***) Od toga: na domaćoj podlozi 35.778 kat. jut.
na američkoj „ 38.862 „ „

1892., počeli su se nažalost uzgajati i u vinogradarskim nasadima (Noah, Delaware, Othello, Jaquez, Taylor, Herbemont i drugi).

Nove sorte, koje su oko god. 1845. počele nadolaziti iz Francuske, Južne Njemačke i Austrije, bile su uglavnom ove:

GRAŠEVINA (GRAŠICA) bijela
Težina grozda 14 dkg
Po akvarelu G. Turković

Burgundac bij., sivi i crni, Traminac crv. i bij., Sauvignon bij., Silvanac zel., Rizling rajnski bij., Veltlinac crv. i rani crv., Zele-nac slatki bij., Žerjavina crv., Plemenke, Portugizac crni, Franki-nja (Frankovka) crna, razni muškati, — a tako i Graševina (Grašica) bij.

U susjednom podravskom i pomurskom području Slovenije, kao i u austrijskoj Štajerskoj, uslijedilo je »čišćenje« nasada i prijelaz na »nove« sorte dosta uspješno, dok se u posavskom području Slovenije, a naročito u zapadnohrvatskim vinogorjima nije mnogo promijenilo, ni nakon obnove na američkim podlogama. To znači, da je stari sortiment uglavnom sav zelenim cijepljenjem prešao na nove podloge.

Tako se, na primjer, broj čokota stare sorte Ranfolbije-
li, pod različitim sinonimima i varietetima, još i sada cijeni na 4
milijuna i to na cijelom području, počevši od Plješivice, preko Za-
gorja do Kalnika. Uveliko se pak danas uzgaja i Belina prava,
Plavec žuti, Lipov(č)ina bij., Kavčina crna, naravno, uz Kralje-
vinu (Imbrinu), koja se u tom prostoru najviše afirmirala.
— U Baniji i Moslavini (dakle na području bivše vojne Krajine),
još se mnogo uzgaja i Ovnek (Škrlet) žuti, Dišuća ranina (petri-
njska) bij., pa i Ranina prava bij. — U Slavoniji uzgaja se uz
dobre sorte Ružicu (uvedena iz Bele Crkve oko god. 1865.) i
Kadarku, također i loša Slankamenka bij. i Mirkovača bij.

Ovo šarenilo »starih« uz »nove« sorte, osobito u zapadnoj
Hrvatskoj, doduše vrlo je zanimljivo za ampelografe, ali je vrlo
složen problem, ako se rješava perspektivno. Pogreška prve obno-
ve (početkom XX. stoljeća) bila je uglavnom u tome, što su se
pitanja sortimenta tada nastojala riješiti, tako reći, isključivo
»novim« visoko kvalitetnim sortama. Vinogradari su ih nerado
prihvaćali, bolje reći, otklanjali, zbog manje količine prinosa, što
je uostalom osobina svih sorata malih grozdova. Iznimka je Graše-
vina, koja se, po svom vrlo dobrom odnosu kvantuma i kvalite-
te prinosa, vrlo dobro afirmirala kao glavna sorta, naročito u isto-
čnom području, ma da i ona dozrijeva dosta kasno (u III. raz-
doblju). — Iznimka je i praporno tlo (les) Podunavlja, gdje sve
sorte uspijevaju lako i odlično.

Kompromisno, odnosno neke vrste prelaznog riješenja uvjetu-
je, da se ozbiljnije bavimo ispitivanjem osobina »starih« sorata
i da od njih izaberemo najprikladnije. Moći ćemo biti sretni, ako
ubuduće ispravnim rasadničkim mjerama uspije, da vinogradari na-
puste bar najlošije sorte i da ne prelaze dalje na izravno rodne
hibride (»direktore«), koji su zasada još u porastu, možda više iz
komoditeta, nego iz oportuniteta.

Kao primjer vrijednosti jedne »stare« sorte, spominjem, da je
prigodom velike gospodarske izložbe u Zagrebu god. 1891., koja se
održala na mjestu, gdje se danas nalazi kazalište, neki F. Horvat
prodavao vino danas tako ozloglašene Zelenike (velike ze-
lene) po 150 forinti hl, dok je istodobno cijena vina bila 18 do
20 forinti hl! Ova kasna sorta dozrijeva još kasnije i trune na a-
meričkim podlogama, pa je zato sama po sebi ispala. Dobro se
sjećam tih vina, koja su, nakon duljeg odležanja bila reska i ki-
selkasta, ali ugodne arome, osobito s laporastih položaja.

Veliku ulogu ima, naravno, i prijelaz vinove loze s vlastitog
korijena na američke podloge, koje uzrokuju bujniji rast, a kad-
što i zakašnjavaње zriobe, naročito na Rupestris du Lot (»Monti-
kola«), kao i u slučaju Zelenike. Druga glavna podloga prve ob-
nove, Riparia Portalis i R. velikolisna nije prikladna za tla sa sa-
držinom aktivnog vapna, većom od 15 posto. Taj se nedostatak
popravio kod nas tek uvođenjem križanaca Berlandieri oko god.
1925.

Prednost je mnogih visoko kvalitetnih sorata, što dozrijevaju ranije, u II. razdoblju. Zato se u sjevernijim vinorodnim zemljama, s više ili manje uspjeha, nastoji selekcijom, agrotehničkim i drugim mjerama povećati kapacitet njihovih prinosa. Ili se pak uvode prokušane nove sorte, kao Müller-Thurgau (Rizling rajnski × Silvanac), a kod nas bi došla u obzir i Radgonska ranina zbog njenog ranog dozrijevanja i visoke sadržine šećera.

Monokulture, kako je to slučaj kod Rizlinga rajnskog u području Rajne i Mosele u Njemačkoj, nisu prikladne za naše prilike, a isto tako ni preobilje sorata u nasadima. Zato moramo za pojedina područja i vinogorja naći kompromisna rješenja, koja vode računa o sadanjam i budućem stanju, kao i o pravom odnosu kvantuma i kvalitete prinosa, dakle o gospodarskom efektu.

U načelu bio bi omjer i izbor pojedinih sorata iz cijelog sortimenta (5) za sjevernu Hrvatsku, prema mjesnim prilikama, ovakav:

- I. 1 do 2 glavne sorte (uključivo Graševina),
kao nosioci kvantuma i kvalitete 45 do 55%
- II. 4 do 5 nadprosječnih sorata u smjeru kvalitete 20 do 15%
- III. 3 do 4 dobre potprosječne sorte za obične
konzumne proizvode 25 do 20%
- IV. Nekoliko prikladnih zobatica različite dobe
dozrijevanja prema potrebama tržišta . . . oko 10%

Na taj način izbalansirat će se nesamo godišnji prinosi, koji variraju prema sorti i godištu, već će se i kvaliteta moći iz godine u godinu dosta izjednačiti (3). Glavne sorte, a u prvom redu Graševina, mora se tako njegovati, da bude sposobna ispuniti povjereni zadatak, jer ona tada povrh kvantuma djeluje i u smjeru kvalitete.

Kao primjer takvog sastava ponavljam (3) na preglédan način 15-godišnje prosječne podatke iz vlastite prakse:

Glavna sorta — 58%

G r a š e v i n a

Šećer	kg-hl	19,1
Šira	hl-ha	74,7
Uk. šećer	kg-ha	1427

Nadprosječne sorte — 17%

Burgundac bij. i sivi, Traminac crv., Silvanac zel., Sauvignon bij., Rizling rajnski bij., Veltlinac crv., Muškat-sortiment.

Šećer	kg-hl	21,1
Šira	hl-ha	33,0
Uk. šećer	kg-ha	696

Podprosječne sorte — 25%

Ružica crv., Kraljevina crv., Plemenka bij. i crv.

Šećer	kg-hl	17,3
Šira	hl-ha	65,4
Uk. šećer	kg-ha	1131

Ukupni prosjek — 100%

svih sorata, za 36.000 hl šire (mošta)

Šećer	kg-hl	19,0
Šira	hl-ha	62,3
Uk. šećer	kg-ha	1183

U predmetnom razdoblju (1927.—1941.) bilo je godišta (1929., 1940. i 1941.), u kojima je prirod sasvim podbacio.

U pogledu dugogodišnjih selekcija Graševine spominjem, da je jedan takav nasad u 8-godišnjem prosjeku dao 117,8 hl-ha šire (=162,0 q grožđa) sa 19,0 kg-hl šećera (maks. god. 1934. 188,0 hl-ha šire sa 18,3 kg hl šećera). To znači, da se kod ove sorte u povoljnim prilikama mogu postići povećanja prinosa odgovarajuće kvalitete. God. 1954. proveden je konačan izbor 13 klona u tom matičnom nasadu

Konačno htio bi spomenuti još jedno bolno pitanje, koje uvelike utječe na uspjeh, a to je truljenje grožđa (*Botrytis cinerea*), kojem podliježu, osim malih iznimaka, sve sorte. Kad koncem rujna počnu kiše, što se u našim krajevima događa vrlo često, dolazi u pitanje spremanje grožđa u zdravom stanju, a količine se smanjuju. U tom slučaju ne koristi mnogo ni »plemenita plijesa n«. Zato bi bilo skrajnje vrijeme, da se pronade neko efikasno sredstvo, kakva već dugo postoje prema peronospori i oidiumu.

Kod svih problema, a tako i u pitanju sortnog sastava vinograda, potrebno je temeljito poznavanje objekta, to jest, osobina sorata u različitim prilikama i staništima. Zato su i ovdje ukratko spomenuta neka osnovna pitanja, koja bi mogla pridonijeti globalnom shvaćanju svrhe ampelologije.

L i t e r a t u r a

1. F. X. TRUMMER, »Systematische Classification der in der Steiermark vorkommenden Rebsorten«, Gratz, 1841. i »Nachtrag«, Gratz, 1855.
 2. F. X. TRUMMER. »Der praktische Weinbau«, Wien, 1845.
 3. Z. TURKOVIĆ, »Gospodarska vrijednost sorata vinove loze«, Zagreb, 1950.
 4. Z. TURKOVIĆ, »100 godina hrvatskog vinogradarstva«, rukopis.
 5. Z. TURKOVIĆ, »Savremeni uzgoj vinove loze«, Zagreb 1950.
- Različiti članci i separati.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser gibt eine kurze Übersicht der historischen Entwicklung der Rebsätze in Nordkroatien. Bis zur Hälfte des XIX. Jahrhunderts bestanden die Weingärten hier, sowie auch in anderen Ländern, aus einem bunten Sortengemisch, welches sich seither, hauptsächlich unter dem Einfluss französischer Qualitätsorten, allmählich verbesserte.

Den grössten Verdienst bei der ampelographischen Sichtung der »alten« Rebsorten hatte F. X. Trummer (1), welcher diese Arbeit erstmalig (1835.—1839.) in der Steiermark und dann auf Veranlassung der Landwirtschaftlichen Gesellschaft in Zagreb, auch in Nordkroatien (1847., 1853. u. 1854.) vorbildlich erledigte und beschrieb.

Hierauf wird eine Übersicht der zu dieser Zeit in der Steiermark (von 190 beschriebenen Sorten) und in Nordkroatien (von 69 Sorten) meist kultivierten »alten« Sorten, einschliesslich einiger statistischer Daten, angegeben.

Die Umstellung auf die »neuen« Sorten vollzog sich, besonders in Nordwestkroatien, nur teilweise, so dass im neuen Sortiment auch mit einigen der relativ besten »alten« Sorten gerechnet werden muss (z. B. Portugieser roter, Kadarka, Steinschiller, Ranfol, Plavez, Kölner).

Hervorgehoben werden die Eigenschaften des Wälschriesling, der heutigen Hauptsorte in Nordkroatien. Es folgen Angaben über die prinzipielle Zusammensetzung des Rebsatzes bezüglich des Verhältnisses der güte- und mengemässig über oder unter dem Durchschnitt stehenden Sorten, sowie der Tafeltrauben.

Als Beispiel sind 15-jährige Ergebnisse eines derart zusammengesetzten Rebsatzes aus eigener Praxis, sowie Auswirkungen langjähriger Selektionen des Wälschriesling (8-jähriger Durchschn. 117,8 hl-ha Most mit 19,0 kg-hl Zucker) angegeben.

Als eine der Hauptschwierigkeiten wird das häufige Auftreten der Traubenfäule (*Botrytis cinerea*) bei regnerischen Wetter Ende September erwähnt und es wäre höchste Zeit, dass bald ein geeignetes Schutzmittel zur Verfügung stünde, wie dies bereits längere Zeit gegen *Peronospora* und *Oidium* der Fall ist.